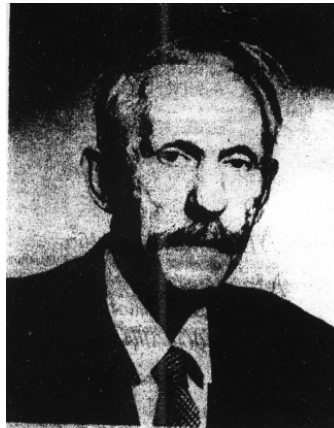

IV. Аркас Микола Миколайович ²¹ третій (молодший)

Історичну традицію в родині Аркасів продовжив онук історика **Микола Миколайович Аркас-третій** (1898-1983).¹ В умовах еміграції на початку 1965 р. він завершив велику історичну працю “Історія Північної Чорноморщини. З діб прадавніх й до часів козаччини” (525 с.). Задуманий у кількох томах, вийшов у 1969 р. в Торонто тільки перший том “Історія Північної Чорноморщини. Від найдавніших часів до початків формування Київської держави”. Це була перша спроба в українській історіографії створення регіональної історії Південної України – Північного Причорномор’я.

Микола Миколайович Аркас-третій, молодший (онук)

Однак другий том так і не побачив світ. Можливо, на заваді подальших творчих планів стала критична оцінка першого тому відомого археолога О. Домбровського або ж хвороба автора. Через “залізну завісу” М.М. Аркас-третій не мав можливості працювати з більш-менш повним колом джерел, знайомитися й аналізувати археологічні звіти та дослідження радянських археологів першої половини 60-х років ХХ ст., які зробили помітний і значний крок вперед по шляху вивчення грецької колонізації Північного Причорномор’я, і насамперед міста-держави Ольвії та її хори – околиць. До того ж він не був фаховим істориком, а доктором філософії. Проте взявся за написання “Історії Північної Чорноморщини”. Адже народився і провів дитячі і юнацькі роки на Півдні України, знав цей регіон, вивчав його історію, до якої прищепив його інтерес ще змалку знаменитий дід-історик. На багатьох книгах з Аркасівської бібліотеки були його помітки.

Одночасно М.М. Аркас-третій відчував ностальгію за своєю малою батьківщиною, про що неодноразово писав у листах до київського музикознавця, автора першої книги про М.М. Аркаса як музиканта і композитора – Л.С. Кауфмана. Отож і “Історію Північ-

ної “Черноморщини” він написав з почуттів патріотизму і бажання стати в пригоді рідному краю.

Разом з тим не виключено, що М.М. Аркас-третій одержав змогу опрацьовувати надбання сучасної йому західної історичної думки. Саме в цей період вона в особі французького історика Ф. Броделя вдалася до глобального дослідження регіональної специфіки та історичної концепції простору і часу. Можливо, під таким впливом М.М. Аркас-третій, або молодший, як дехто його називав і називає, прагнути показати особливості розвитку Північного Причорномор’я, його населення в різних державних системах, вплив на його мешканців географічних, історичних, культурних, соціобіологічних та інших чинників, і задумав написати першу регіональну історію Південноукраїнського краю.

Чимало авторів вважають, що під впливом відомого українського науковця з діаспори С. Маланюка, автора вступного слова до книги М.М. Аркаса, в якому зазначав, що “автор виявляється одним з передових українських істориків на еміграції, як античного, так і князівського періоду нашої історії... Праця його являється цінним вкладом в історію України”,² якому був властивий геокультурний підхід у дослідженні явищ культури, М.М. Аркас-третій створив концептуальну конструкцію своєї “Історії”. Як і С. Маланюк, М.М. Аркас-третій був прихильником ідеї “континуїтету” – історичної, етнічної і лінгвістичної безперервності у тому чи іншому ареалі.

Уже в одному з перших розділів своєї книги він доходить висновку: “Закінчуючи розповідь про трипільців, ми доходимо висновку на підставі даних, якими володіємо, що племена мальованої кераміки були споконвічними автохтонами нашого Правобережжя, що вони родовід свій виводили, бодай, від прахліборобів кампінців ранньої неолітичної ери, що вони, як побачимо далі, передали надбання свого життєвого досвіду й своєї культури, свою кров Геродотовим скіфам, а ті через зарубінців та черняхівців – нам, русинам-українцям”.³

У М.М. Аркаса-третього лінія генетичної спадкоємності культур проходила в плані хронологічної послідовності. За ним, етнічно ж черняхівці, трипільці, зарубінці та “геродотові скіфи” – це цілком автономні організми. Бо, з його погляду, у цих племінних утворень відсутня достатньо уніфікована спільність релігійних, міфологічних уявлень, мови, звичаїв, моралі та ін.

Такий геокультурний підхід автора до історії дозволив йому²³ сформулювати узагальнюючий висновок про етногенез слов'янських народів: “Всі ми – одного гнізда діти. Але ми, русини, “сини Русі”, народ український, ніколи не губили зв'язку із своїм гніздом... Наші єдинокровні брати, що подалися шукати для себе пристановища по чужих краях, хоч довгий час і не переривали зв'язків з прабатьківщиною, проте, з пробігом часу, підлягли всестороннім впливам того автохтонного оточення, в землі якого вони спинилися і з якими кровно змішалися. Поступово ця диференціація роз'єднала слов'ян на різних шляхах долі, відокремила буття кожної їх групи, почала писати їх власну історію. Ця диференціація торкнулася всіх проявів їхнього життя і духа, фізичного вигляду та статури, мови й психіки”⁴.

Завершальний розділ “Історії Північної Чорноморщини” автор назвав так: “Східнослов'янські племена, з яких зродився український народ”. В ньому перелічувалися такі племінні союзи, як поляни, сіверці, дуліби, уличі, тиверці, що склали конкретну етнічну базу українського народу початку VIII ст. н.е. На його думку, саме тут і тоді з'явилися уніфіковані світоглядні, релігійні, міфологічні уявлення, діалектична мовна спорідненість, схожість морально-правової свідомості, стильова подібність мотивації в мистецтві, визначилася первинна спільність культурних традицій та ін.

Дослідник М.М. Аркас використав надзвичайно широке коло, багатий спектр відомих джерел: Пліній, Тацит, Птолемей, Йордан, Прокопій Кесарійський, Псевдомаврикій, Менаудр, Ель-Масуді, зведення руських літописів, новітні археологічні та етнографічні публікації. Однак скаржився при цьому на брак джерел, особливо археологічних. Тому часто користувався публіцистичними працями. Це і призвело до певних помилок, неточностей в трактуванні окремих історичних фактів.

Хоч історична розвідка М.М. Аркаса-третього написана з наукових позицій, однак в ній відсутній історіографічний розділ (відділ), немає чіткого розподілу на історичні періоди (етапи), праця позбавлена чітких, науково обґрунтованих висновків. Певною специфікою дослідження є авторські історичні есе, що вплетені в канву загального історичного дискурсу, зокрема, розповідає про власні юнацькі враження від відвідувань, часто з дідом, старогрецької колонії Ольвії неподалік від села Богданівки, в розділі “Здобуття Ольвії готами (Туманне марево далекої минувшини)”. Показуючи соціокультурне життя античного Ольвійського полісу у III ст. до н.е. – I ст. н.е.,

вдається до інтегрованого відображення подій, балансує при цьому на межі історії, філософії, літератури.

Отже, книгу М.М. Аркаса-третього “Історія Північної Чорноморщини” варто розглядати не просто як конкретну історію племен і народів, які проживали на Півдні України з доби палеоліту, а одночасно як явище історичної регіоналістики, побудованої за принципом континуїтету, історичної безперервності у певному ареалі, зокрема, на Півдні України.

Розглянувши історичні праці Аркасів, знала миколаївська дослідниця Т.В. Березовська, яка 17 лютого 2004 р. в Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова захистила кандидатську дисертацію на тему “Рід Аркасів: просопографічний портрет на історичному тлі доби”, першу дисертацію з Аркасіани, слушно зазначила, що їх об’єднує одна засада, а саме – піонерський характер досліджень.

Так, З.А. Аркас наприкінці 50-х – на початку 60-х років XIX ст. створив першу працю з історії Чорноморського флоту, М.А. Аркас в середині XIX ст. опублікував ряд перших статей з військово-морської тематики. М.М. Аркас в 1908 р. написав першу україномовну, узагальнюючу, популярну, ілюстровану книгу з історії України, а М.М. Аркас-третій став у 1969 р. автором першої праці з історичної регіоналістики Півдня України.

До історичної традиції в родині Аркасів тяжіли і їх літературні спроби. Вони представлені творчістю двох останніх. Хоча жодна з поезій не була надрукована за життя авторів. Зате було опубліковано спершу в Торонто, згодом – у Лондоні прозовий твір М.М. Аркаса-третього “Наш степ широкополий”.

Поезії М.М. Аркаса вміщені в його “Щоденнику” за 1875 р., його ж поему “Гетьман Пилип Орлик” знайшов у Чернігові і вперше опублікував київський історик В.Г. Сарбей у 1993 р., а поему “На смерть лейтенанта Шмідта” було надруковано в 1926 р. в часописі “Життя і революція” (авторська назва була “На убивство Шмідта” (березень 1906 р.). В подальшому вона не друкувалася.

М.М. Аркас-третій написав у 1932 р., надруковану аж у 1993 р., “Родинну хроніку”, захоплювався віршами, зокрема, частина з них вміщена у цій хроніці, здійснив перший на той час новітній український літературний переклад “Іліади” Гомера з 24 пісень. Він же склав до нього іменний та географічний словники.

В 1954 р. уривки з цього перекладу були опубліковані в часописі Лондонської української видавничої спілки. А ще на початку 30-х

років ХХ ст., проживаючи під Прагою, де й закінчив університет,²⁵ став доктором філософії, завершив роботу над вільним перекладом або переспівом поеми “Слово о полку Ігоревім”, що в його інтерпретації носив назву “Дума про похід на половців Новгород-Сіверського князя Ігоря Святославовича в 1185 р.”. Будучи членом ОУН, захищаючи в свій час зі зброєю в руках УНР, а потім Карпатську Україну, співчуваючи воякам дивізії “СС-Галичина”, автор засуджував розбрат, розкол, що намічався всередині неї, протистояння її лідерів. Цим і схильні пояснити чимало авторів звернення автора до “Слова”, його заклики до єднання руських князів, її консолідації тощо.

На завершення нашої надто стислої розповіді про Аркасів як українських істориків вважаємо за потрібне порекомендувати докладніше ознайомитися з окресленою проблемою, і взагалі з Аркасіаною, з монографією миколаївського історика, доктора історії, академіка, двічі лауреата премії імені М.М. Аркаса, заслуженого діяча науки і техніки України В.П. Шкварця “Микола Миколайович Аркас: життя, творчість, діяльність” (Миколаїв; Одеса: Тетра, 2002. – 260 с.; іл.), виданої до 150-річчя від дня народження великого земляка, багатьма іншими працями. Подібне можемо стверджувати і стосовно кандидатської дисертації політологічного напрямку щодо внеску М.М. Аркаса в громадсько-політичну спадщину України співпрацівника Миколаївського державного гуманітарного університету ім. П. Могили В.І. Андріяш, захищеної 11 червня 2004 року в цьому ж університеті. Рекомендуємо також скористатися рукописом уже згадуваної кандидатської дисертації завідувачки відділу Миколаївського обласного краєзнавчого музею, викладача Миколаївської аграрної академії і Миколаївського навчально-наукового інституту Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, лауреата премії імені М.М. Аркаса Т.В. Березовської, а також багатьма її працями про рід Аркасів.

¹ Див. докладніше: Аркас М.М. Родинна хроніка. – Миколаїв, 1993; Праці Шкварця В.П., Березовської Т.В., вказані у розділі І.

² Аркас М.М. Історія Північної Чорноморщини. Т. І. Від найдавніших часів до початків формування Київської держави. – Торонто: Вид-во. “Томін України”, 1969. – С. 8.

³ Там само. – С. 36.

⁴ Там само. – С. 10.